

Huddinge

Rapport om kontrollköp i Huddinge 2023

Kontrollköp av cigaretter snus tobaksfria
nikotinprodukter receptfria läkemedel och
folköl

2024-02-15

Rapport om kontrollköp i Huddinge 2023

Kontrollköp av cigaretter snus tobaksfria nikotinprodukter receptfria läkemedel och folköl

Författare Alf Klingvall-Axlev

© Alf Klingvall-Axlev och Huddinge kommun

Ljungbergs Tryckeri AB 2024

ISBN 91-85565-02-4

Innehållsförteckning

Inledning	4
Lagstöd för kontrollköp	4
Kan ungdomars tillgänglighet av cigaretter påverkas?	5
Kontrollköp av cigaretter 2023	6
Kontrollköp av snus	6
Kontrollköp av tobaksfria nikotinprodukter	7
Kontrollköp av receptfria läkemedel	7
Kontrollköpen av folköl.....	8
Avslutande diskussion.....	9

Inledning

Åldersgränsen för att få köpa cigaretter, snus, tobaksfria nikotinprodukter och receptfria läkemedel (utanför apoteken) samt folköl i Sverige är 18 år. För att få sälja cigaretter och/eller snus krävs att bolaget som säljer dessa produkter har ett tillstånd för detta. Kommunen meddelar detta tillstånd och är även tillsynsmyndighet. I Huddinge kommun ansvarar bygglovs- och tillsynsnämnden för dessa uppgifter. För tobaksfria nikotinprodukter, folköl och receptfria läkemedel (utanför apotek) krävs en anmälan. Försäljning av receptfria läkemedel ska anmälas till Läkemedelsverket. Kommunen är enbart kontrollmyndighet när det gäller försäljning av receptfria läkemedel. Tobaksfria nikotinprodukter och folköl ska anmälas till kommunen. Kommunen kan kontrollera hur en handlare efterlever kravet på ålderskontroll genom att genomföra ett kontrollköp. Kontrollköp är en tillsynsmetod som har stöd i lag. Kontrollköpet innebär att en person som fyllt 18 år men som ser ung ut testar att köpa den åldersrelaterade varan utan att visa legitimation. Ungdomar under 18 år uppger själva att de i många fall kan handla åldersrelaterade produkter (se CAN¹ och Stockholmsenkäten²). Kontrollköp har genomförts årsvis i Huddinge kommunen sedan 2019. Resultatet visar att ålderskontrollen inte fungerar tillräckligt bra i handeln.

Tanken med lagstiftningen är att skydda ungdomar från ett missbruk och skador. Ålderskontrollen i handeln behöver fungera bra för att underåriga inte ska kunna köpa dessa varor. Tillsynsmetoden med information om kontrollköp, genomförande av kontrollköp samt information efter kontrollköp minskar risken för att underåriga ska få köpa dessa produkter.

Lagstöd för kontrollköp

Kontrollköp av cigaretter och snus regleras i 7 kap. 22–23 §§ lag (2018:2088) om tobak och likande produkter. Av lagtexten framgår att kontrollköp kan genomföras i syfte att ge underlag för en dialog mellan kommunen och den som lämnar ut tobaksvaror och om skyldigheten att förvissa sig om att mottagaren har fyllt 18 år. Vid ett kontrollköp får kommunen endast anlita en person som har fyllt 18 år. Ett kontrollköp får genomföras utan att näringsidkaren underrättas i förväg om kontrollköpet. Kommunen ska snarast efter ett genomfört kontrollköp underrätta näringsidkaren om kontrollköpet. Vad som framkommit genom kontrollköp får inte utgöra grund för kommunen att meddela föreläggande, förbud, återkallelse eller varning.

I alkohollagen (2010:1622) 9 kap. 15 a § framgår att kommunen kan genomföra kontrollköp av folköl med motsvarande reglering som för tobaksvaror.

¹ Thor S. (red.), CAN:s nationella skolundersökning 2023. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN); 2023. Rapport 223.

² Länsstyrelsen i Stockholms län, 2022: Stockholmsenkäten – statistik om unga, URL: <https://www.lansstyrelsen.se/stockholm/samhalle/social-hallbarhet/andts/andts-samordning.html>

I lag (2022:1257) om tobaksfria nikotinprodukter 37 § framgår att kommunen kan genomföra kontrollköp. Det regleras på samma sätt som för tobaksvaror.

När det gäller kontrollköp av receptfria läkemedel regleras kontrollköp i 21 a § i lag (2009:730) om handel med vissa receptfria läkemedel. Kontrollköpen regleras på samma sätt som för tobaksvaror.

Gemensamt för lagstiftningen kring kontrollköp är att kommunen endast kan anlita kontrollköpare som fyllt 18 år. Vad som framkommit vid ett kontrollköp kan inte bli föremål för någon sanktion. Det innebär att en handlare som missköter ålderskontrollen löper liten risk för att få en sanktion. Kommunen ska skyndsamt meddela handlaren om utfallet av kontrollköpet. I Huddinge kommun så lämnas information i samband med kontrollköpet. Särskilda informationskort har tagits fram för detta. Under 2023 har butiker som klarat av kontrollköp även fått en dekal med information om att kontrollköpet var godkänt.

Det finns inga krav i lagstiftningen på att tillsynsmetoden med kontrollköp ska användas. Kommuner gör här olika. Några kommuner i länet genomför kontrollköp regelbundet medan vissa andra inte alls gör det. Det finns heller inget krav på att resultaten av kontrollköpen för respektive kommun ska meddelas Länsstyrelsen, Läkemedelsverket eller Folkhälsomyndigheten. Det finns därmed ingen tillförlitlig statistik på utfallen av kontrollköpen i länet eller riket i stort. Det blir då svårt att få en uppfattning om resultaten ligger på samma nivå som i andra kommuner. Helt klart är att Huddinge kommun har ett väldigt bra resultat när det gäller kontrollköp av cigaretter.

Kan ungdomars tillgänglighet av cigaretter påverkas?

STAD (Stockholm förebygger alkohol- och drogproblem) har genomfört en studie av metoden kontrollköp³. Resultatet visar att metoden kontrollköp är en effektiv metod som kommuner bör använda för att öka andelen legitimationskontroller vid köp av cigaretter och därmed minska andelen försäljning av cigaretter till underåriga.

Resultaten tyder på att kontrollköp är en effektiv metod för att minska andelen försäljning av cigaretter till underåriga. Dessutom kan kommunerna, genom kontrollköp, få en aktuell lägesbild över antalet och vilka butiker som säljer tobak till ungdomar.

Resultaten antyder därför att kontrollköpsmetoden som inbegriper att näringsidkare informeras om att kontrollköp kommer att genomföras, samt att en dialog förs med både försäljarna och näringsidkarna kring det genomförda

³ STADs rapportserie, 2020 Rapport nummer 65 ISSN: 1654-7497 ISBN: 978-91-85997-34-3 Rapporten kan laddas ned från STADs hemsida: www.stad.org

kontrollköpets resultat, är en effektiv metod för att minska försäljning av tobak till underåriga.

Kontrollköp av cigaretter 2023

Cigaretter	Antal kontrollköp	Sålt	%
2023-02-08 kontrollköp cigaretter	2	0	0
2023-03-19 kontrollköp cigaretter	31	1	3,2
2023-04-21 kontrollköp cigaretter	13	0	0
2023-04-22 kontrollköp cigaretter	19	0	0
2023-06-29 kontrollköp cigaretter	1	0	0
2023-07-10 kontrollköp cigaretter	29	0	0
2023-07-12 kontrollköp cigaretter	30	0	0
2023-08-26 kontrollköp cigaretter	3	0	0
Totalt:	128	1	0,78 %

Sammanlagt genomfördes 128 kontrollköp av cigaretter i Huddinge kommun under 2023. Vid endast ett tillfälle såldes cigaretter. Uppföljande kontrollköp har genomförts. 2022 genomfördes kontrollköp av cigaretter i 60 butiker i Huddinge. 14 av butikerna sålde då cigaretter. Ålderskontrollen vid försäljning av cigaretter har därmed blivit betydligt bättre 2023. Alla butiker som har klarat kontrollköp av cigaretter har fått en särskild dekal med information om att de klarat kontrollköpet på cigaretter 2023. Vid samtliga kontrollköp av cigaretter har butikerna fått information om kontrollköpet i anslutning till kontrollköpet. Information har även sänts till näringsidkaren.

Kontrollköp av snus

Snus	Antal Kontrollköp	Sålt	%
2023-06-27 kontrollköp snus	28	0	0
2023-06-29 kontrollköp snus	20	1	5
2023-08-26 kontrollköp snus	1	1	1
2023-10-31 kontrollköp snus	2	0	0
Totalt:	51	2	5,8 %

Sammanlagt genomfördes 51 kontrollköp av snus i Huddinge kommun under 2023. Vid två tillfällen såldes snus till ungdomen utan krav på ålderskontroll. Båda dessa försäljningar ägde rum i en och samma butik. Det var dessutom samma person som sålde båda gångerna. Butiken har kommit in med en åtgärdslista med information om vilka åtgärder de vidtagit för att förbättra ålderskontrollen. Alla butiker som klarat av kontrollköp av snus har fått en särskild dekal med information om att de klarat kontrollköpet 2023. Vid samtliga kontrollköp av snus har butikerna fått information om kontrollköpet i anslutning till kontrollköpet. Information har även sänts till näringsidkaren.

Kontrollköp av tobaksfria nikotinprodukter

Tobaksfria nikotinprodukter	Antal kontrollköp	Sålt	%
2023-07-05 tobaksfria nikotinprodukter	28	1	3,6
2023-07-07 tobaksfria nikotinprodukter	31	2	6,5
2023-08-26 tobaksfria nikotinprodukter	3	0	0
2023-10-31 tobaksfria nikotinprodukter	3	0	0
Totalt:	68	3	4,4%

Sammanlagt genomfördes 68 kontrollköp av tobaksfria nikotinprodukter under 2023. Det var butiker som sålde tobaksfria nikotinprodukter vid kontrollköpen. Vid en butik var det en ungdom klart under 18 år som sålde produkten. En vuxen kassörskas fanns i närheten men inte heller hon reagerade på att det skulle genomföras en ålderskontroll. En butik hade just bytt ägare och på den sista butiken var det sommarpersonal som arbetade.

Ålderskravet på dessa produkter infördes först under 2022 i samband med att dessa produkter fick en särskild reglering i lag. Alla butiker som klarat av kontrollköp av tobaksfria nikotinprodukter har fått en särskild dekal med information om att de klarat kontrollköpet 2023. Vid samtliga kontrollköp av tobaksfria nikotinprodukter har butikerna fått information om kontrollköpet i anslutning till kontrollköpet. Information har även sänts till näringsidkaren.

Kontrollköp av receptfria läkemedel

Läkemedel	Antal	Sålt	%
2023-06-30 receptfria läkemedel	16	2	12,5

2023-07-03 receptfria läkemedel	16	5	31,25
2023-08-26 receptfria läkemedel	7	1	14
2023-10-30 receptfria läkemedel	7	1	14
Totalt:	46	9	20%

Sammanlagt genomfördes 46 kontrollköp av receptfria läkemedel under 2023. I Huddinge kommun finns sammanlagt 38 butiker som säljer receptfria läkemedel utöver apoteken. Sju butiker sålde det receptfria läkemedlet Treo vid kontrollköpen. Två butiker sålde receptfria läkemedel vid två tillfällen. Båda dessa butiker har fått komma in en åtgärdslista på förbättringar för att bättre kunna kontrollera ålder vid försäljning av receptfria läkemedel. Det är första gången kontrollköp av receptfria läkemedel genomförts i Huddinge kommun när nuvarande nämnd haft ansvar för tillsynen. Alla butiker som klarat av kontrollköp av receptfria läkemedel har fått en särskild dekal med information om att de klarat kontrollköpet 2023. Även vid kontrollköpen av receptfria läkemedel har samtliga butikerna fått information om kontrollköpet i anslutning till att kontrollköpet. Information har även sänts till näringsidkaren.

Kontrollköpen av folköl

Folköl	Antal	Sålt	%
2023-06-04 kontrollköp folköl	24	3	12,5
2023-06-11 kontrollköp folköl	13	0	0
2023-07-03 kontrollköp folköl	4	0	0
Totalt:	41	3	7%

Sammanlagt genomfördes 41 kontrollköp av folköl under 2023. Vid tre tillfällen såldes folköl vid kontrollköpen. Det var tre olika butiker. En butik fick komma in med åtgärdslista som beskriver vilka åtgärder de vidtagit för att förbättra ålderskontrollen. Den sålde även vid kontrollköp av receptfria läkemedel. Det är första gången kontrollköp av folköl genomförts i Huddinge kommun när nuvarande nämnd haft ansvar för tillsynen. Även vid kontrollköpen av folköl har samtliga butiker fått information om att kontrollköp genomförts i direkt anslutning till kontrollköpet. Information även sänts till näringsidkaren.

Avslutande diskussion

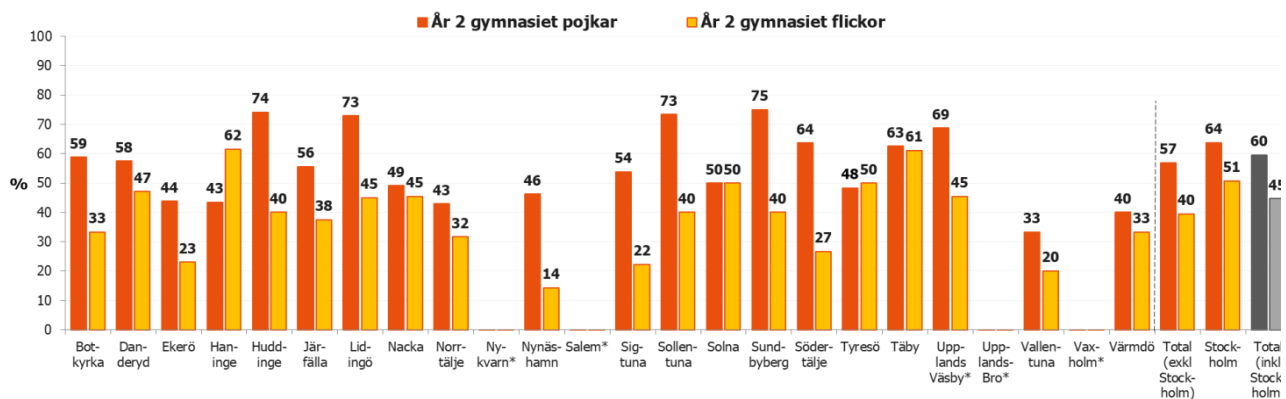
När det gäller cigaretter och snus har en avsevärd förbättring skett vid kontrollköpen 2023. Endast en butik sålde cigaretter på 128 kontrollförsök. Endast en butik sålde snus vid kontrollköpen. Den butiken sålde snus vid två olika tillfällen. Kontrollköpen av receptfria läkemedel, folköl och tobaksfria nikotinprodukter visade att ålderskontrollen var sämre för dessa produkter. Det var första gången som kontrollköp genomfördes för dessa produkter.

Cigaretter, snus och tobaksfria nikotinprodukter innehåller giftet nikotin som är starkt beroendeframkallande. En 50 cl folköl innehåller motsvarande mängd alkohol som 4 cl 40 % spritdryck. Att sälja folköl till barn eller ungdomar utan ålderskontroll kan medföra ökad risk för alkoholskador. Ett för stort användande av läkemedel riskerar att medföra skador. Detta gäller särskilt för riskgrupper och barn. Cigaretter innehåller flera andra ämnen som är hälsofarliga till exempel tjära, bly. Cigarettrök innehåller över 70 cancerframkallande ämnen. Det är viktigt att barn och ungdomar inte får tillgång till åldersrelaterade produkter genom att de själva kan köpa dessa i butiker. Av Stockholmsenkäten⁴ 2022 framgår att ungdomar (som är under 18 år) själva anger att de kan handla tobaksvaror och e-cigaretter i butiker. Av enkätsvaren framgår att 74 % av pojkarna och 40 % av flickorna i årskurs 2 på gymnasierna i Huddinge själva kunde köpa dessa varor. Så en stor del av de ungdomar som är under 18 år kan säkert själva handla dessa varor. Det behöver inte vara så att köpen alltid genomförs i Huddinge kommun. Det finns numera en ökad handel av dessa varor från olika hemsidor. Flera elever som går på skolor i Huddinge bor i andra kommuner. Det kan vara så att dessa ungdomar handlar i sina hemkommuner. Det kan vara så att de konsekvent handlar i en och samma butik och att ålderskontrollen fungerar dåligt i den butiken. Kontrollköpen visar att handlare i stor utsträckning nekar försäljning ifall ungdomen inte kan uppvisa legitimation. Det är vanligt att unga personer nekas att få köpa åldersrelaterade produkter.

⁴ Stockholmsenkäten är en omfattande undersökning som genomförs vartannat år och riktar sig till elever i grundskolans årskurs 9 och gymnasiet år 2. Enkäten innehåller frågor som rör ungdomarnas alkohol-, tobak- och drogvänor, brott och trygghet, psykisk hälsa, familj, skol- och fritidsvanor med mera.

Stockholmsenkäten är framtagen av Stockholms stad och genomförs sedan början av 2000-talet i de flesta av länets kommuner. Kommunerna finansierar sin datainsamling och Länsstyrelsen genomför kommunjämförande sammanställningar.

Elever som köper cigaretter/e-cigarett eller snus själv i butik eller kiosk (av de som röker cigaretter eller snusar dagligen eller ibland och är under 18 år)

* Färre än 25 elever som besvarat enkäten alternativt färre än 7 svar på fråga

Resultat år 2022

I Huddinge kommun genomfördes totalt 336 kontrollköp under 2023. Det är betydligt fler än tidigare år. 2022 genomfördes 121 kontrollköp av cigaretter/snus.

Vid 18 tillfällen under 2023 års kontrollköp såldes någon av de åldersrelaterade produkterna. Sammantaget innebär det att försäljning genomfördes utan ålderskontroll vid 5,3 % av kontrollköpen 2023. Det är betydligt bättre än för 2022 då 16,5 % av kontrollköpen resulterade i en försäljning. Några butiker har sålt produkter vid flera tillfällen. Vid dessa tillfällen har butiken fått påräkna sig minst ett extra tillsynsbesök samt fått komma in med en åtgärdslista med en beskrivning av vilka åtgärder de vidtagit för att förbättra ålderskontrollen. De flesta butikerna i Huddinge kommun har inte sålt några varor alls vid kontrollköpen. Det ser ut som att dessa butiker har väl fungerade rutiner för att inte sälja dessa produkter till ungdomar. Det är vanligare att större butikskedjor säljer vid kontrollköp än mindre handlare. Det är vanligare att yngre personal säljer vid kontrollköp än äldre. Det kan så klart ha att göra med att det vid kontrollköpen ofta är yngre personer som arbetar i kassan. Under 2024 kommer kontrollköp att genomföras av cigaretter, snus och e-cigarett i Huddinge kommun. Det blir första gången kommunen genomför kontrollköp av e-cigarett. På samma sätt som under 2023 kommer butikerna som klarar av kontrollköpet att få en särskild dekal som visar att de klarat kontrollköpet. Information om att kontrollköp genomförts kommer att meddelas i anslutning till kontrollköpet. Information kommer även att sändas näringsidkaren.

Är du
under 25 år?

VISA LEGITIMATION

18

18 år vid köp av
**tobak, folköl,
e-cigarett, och
påfyllningsbehållare**

Huddinge